

Vincento Sladkevičiaus tarnystės lemtingųjų 1956–1959 metų įvykiai

Straipsnyje smulkiai nagrinėjamas ir faktografiškai atskleidžiamas žymaus lietuvių katalikų dvasininko V. Sladkevičiaus ypač svarbus tarnystės laikotarpis, t. y. 1956–1959 metai. Ateistinė pasaulietinė valdžia griežtai kontroliavo ir diktatoriškai tvarkė svarbiausius religinių bendrijų reikalus, sprendė dvasininkų skyrimo tarnyboms klausimus, stengėsi paversti hierarchus klusniais valdžios nurodymų vykdytojais. Represijas išlaikiusio vyskupo Teofiliaus Matulionio atkaklumas ir pastangos sudarė galimybę atsidadavusiam Katalikų Bažnyčiai kunigui V. Sladkevičiui prieš valdžios norą tapti vyskupu. Tuo nepatenkinta valdžia stengėsi naująjį vyskupą ignoruoti, kiek vėliau – priversti bendradarbiauti. Nepasiduodamas raudonųjų saugumiečių bei Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliojimo spaudimui ir gundymams, Kaišiadorių vyskupas pagalbininkas V. Sladkevičius liko ištikimas Katalikų Bažnyčios savarankiškumo nuostatai, todėl kaip nepageidaujamas ir pavojingas buvo išstremtas į kitos – Panevėžio – vyskupijos užkampį. Šių įvykių išsamus atskleidimas yra svarbus, siekiant pažinti Lietuvos Katalikų Bažnyčios naujausią istoriją bei Lietuvos neginkluotąją rezistenciją sovietmečiu.

ĮVADAS

Apie kard. V. Sladkevičių, įskaitant šiuo straipsniu nagrinėjamą jo gyvenimo laikotarpį, rašyta daug, bet populiariu (ne moksliniu) lygmeniu. Autoriai stengėsi išryškinti biografijos ir asmenybės bruožus, tačiau mažai rėmėsi archyviniais dokumentais. Pvz., išsamiausio veikalo – Irenos Petraitienės knygos atitinkamas skyrius, kiek įmanoma spręsti pagal nuorodų stokojantį tekstą, yra paremtas kitų autorių veikalais bei įvairiais liudijimais, tačiau menkai panaudoti ar visai nepanaudoti archyviniai raštai¹. Tai lėmė šio ir kitų populiaraus lygmens veikalų nepakankamą konkretumą ar net paviršutiniškumą.

Kitų hierarchų veiklą ir kankinystę nušviečianti istoriografija nagrinėjamu klausimu teikia mažai žinių. Vidas Spengla veikale apie kalintus lietuvius katalikus vyskupus nurodė, kad Teofilius Matulionis „su draugų pagalba iš popiežiaus išsirūpinęs leidimą, 1957 m. gruodžio 25 d. (ankstų Kalėdų rytą) savo bute slaptai konsekrovo sovietinės valdžios nemalonėn patekusį ir iš <...> seminarijos dėstytojų pašalintą kan. Vincentą Sladkevičių <...>. Jis buvo paskirtas vysk. T. Matulionio padėjėju. Už tokį „akibroktą“ KGB 1958 m. balandžio 16 d. ištrėmė <...> Vincentą Sladkevičių į <...>

Nemunėlio Radviliškį⁴². Dar mažiau V. Sladkevičiaus tarnystės faktų pateikė knygos apie T. Matulionį bendraautorai³.

Fundamentaliame darbe – knygoje apie sovietų antibažnytinę politiką Arūnas Streikus tik nurodė ar trumpai aprašė kelis iš svarbiausių V. Sladkevičiaus gyvenimo nagrinėjamo laikotarpio įvykių⁴. Į apibendrinantį veikalą – „Krikščionybės Lietuvoje istoriją“ pateko tik vienas su nagrinėjama tema glaudžiai susijęs šio autoriaus teiginys: „1958 m. spalio mėnesį daugiausiai rūpesčių kėlęs vysk. T. Matulionis buvo prievarta iškeldintas į Šeduvą, 1959 m. jo įpėdiniu turėjęs tapti vysk. Vincentas Sladkevičius buvo priverstas kraustyti į Latvijos pasienyje esantį Nemunėlio Radviliškį <...>“⁴⁵. Taigi iš citatų matyti, kad skirtingai nurodomi net vieni svarbiausių – ištrėmimo – metai.

Ši apžvalga leidžia teigti, kad straipsnio tema iki šiol moksliskai nenagrinėta, o ji yra svarbi ne tik V. Sladkevičiaus tarnystės keliui ir asmenybės bruožams giliau pažinti, bet ir siekiant aiškiau nušviesti nagrinėjamo laikotarpio katalikų hierarchų santykius su diktatoriška ateistine valdžia, tad ji svarbi Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos bei Lietuvos bendrosios istorijos pažinimui, nes nuslopinus partizaninį judėjimą katalikų dvasininkai liko svarbiausia viešpataujančios politinės sistemos priešprieša ir Lietuvos nepriklausomos tapatybės išsaugojimo veiksnys. Taigi straipsnio temos nagrinėjimo tikslas – išsamiai atskleisti iki šiol populiariuose veikaluose nepakankamai tiksliai aprašomus ir mokslinė istoriografija vos ne vos paliestus V. Sladkevičiaus tarnystės 1956–1959 metų svarbiausius įvykius. Tyrimo objektas – paskyrimas vyskupo tarnystei, konsekravimas ir santykiai su diktatoriška valdžia šiuo laikotarpiu.

Paskelbtų šaltinių, kurie padeda nagrinėti V. Sladkevičiaus asmenybę ir tarnystę, yra nemažai, bet dauguma tokių publikacijų –

publicistinio ir enciklopedinio pobūdžio straipsneliai, kuriuose pateikti duomenys iš esmės sutampa. Visgi yra kelios išsamesnės publikacijos. Vieną sudarė ir parengė I. Pe-traitienė⁶, kitą – Irena Andrukaitienė ir Evaldas Timukas⁷. Nagrinėjami temai yra svarbi pirmoji, o antroje paskelbti vėlesnį laikotarpį iliustruojantys prisiminimai, dokumentai ir relikvijos. Akademinių lygmens atitinkamų šaltinių publikacijų nėra. Tad nagrinėjami temai atskleisti yra būtina pasiremti neskelbtais – archyviniais – raštais. Tokių nepanaudotų raštų galima tikėtis rasti tiek valstybiniuose, tiek bažnytiniuose archyvuose, bet šiam straipsniui nuosekliai panaudoti vien Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA), ypač jo saugomo Religiniių kultūrų reikalų tarybos (toliau – RKRT) įgaliotinio Lietuvai tarnybiniai dokumentai⁸.

Straipsnio temos nagrinėjimo metodai – populiarus lygmens ir mokslinio lygmens istoriografijos, taip pat skelbtų ir neskelbtų istorijos šaltinių tekstologinė analizė; surinktų duomenų faktografinė analizė ir jų teikiamų žinių sintezė bei aprašymas.

LINK VYSKUPŲ PAREIGŲ

Raudonosios imperijos vadovo Nikitos Chruščiovo politika lėmė vadinamąjį atšilimą, kurio metu švelnėjo valstybės nustatytas režimas religinėms bendrijoms. Žinoma, ir toliau buvo stengiamasi išlaikyti savo rankose dvasininkijos valdymą. Todėl ypač svarbu buvo užsitikrinti vyskupų lojalumą ir bendradarbiavimą. Karui baigiantis į Vakarų pasitraukę arkivysk. Juozapas Skvireckas, vysk. Vincentas Brizgys ir vysk. Vincentas Padolskis bei Lietuvoje pasilikę represuoti vysk. T. Matulionis ir vysk. P. Ramanauskas tokių vilčių neteikė. Tad pasaulietinė valdžia neleido į Lietuvą grįžti represuotiems ganytojams ir siekė vyskupo pareigoms paskirti

jai tinkamus dvasininkus⁹. Nors skyrimo ganytoju teisė priklauso Šv. Sostui, pasaulietinė valdžia tikėjosi, veikdama skirtingais būdais, savo tikslą pasiekti.

1956 m. sausį RKRT įgaliotinis Bronius Pušinis per saugumo agentą Gediminą perdavė Panevėžio vyskupui ir Vilniaus arkivyskupijos valdytojui Kazimierui Paltarokui „siūlymą inicijuoti naujų vyskupų pašventinimą Kauno, Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijoms“, o vasario 8 d. LKP CK biuro posėdis neprieštaravo „galimam <...> trijų vyskupų ir vieno arkivyskupo pašventinimui“¹⁰. Šiam tikslui palankūs buvo, ko gera, visi lietuviai hierarchai emigrantai. Gegužės 28 d. saugumiečių agentas Popovas gavo vysk. V. Padolskio laišką, kuriuo išreikštas pageidavimas, „kad vysk. K. Paltarokas pasiūlytų <...> kandidatus vyskupo šventimams gauti.“¹¹ Be abejo, reikalą kontroliavo saugumiečiai. Atsiliepiant į pastarąją agento žinią atskira pažyma teigta, kad „<...> vyskupo pašventinimui Vatikanui turi būti pateikta ne mažiau kaip 3 kandidatūros, todėl planuoti, kad bus pašventinti tik mūsų agentai, negalima, o leisti pateikti kitas kandidatūras dėl operatyvinių sumetimų nepageidautina.“¹²

Kur kas labiau naujų ganytojų konsekravimu buvo suinteresuota pati Katalikų Bažnyčia. Tų pačių metų gegužės 6 d. į Lietuvą po bausmės atlikimo grįžęs Kaišiadorių vyskupas T. Matulionis¹³ paskyrė seminarijos dėstytoją kun. V. Sladkevičių garbės kanauninku¹⁴, o laiške popiežiui Pijui XII paprašė skirti pagalbininką bei įpėdinį, tarp kandidatų nurodęs ir kan. V. Sladkevičių. Be to, jis nuvežė laiško nuorašą įgaliotiniui B. Pušiniui, kuris pažadėjo reikalą apsvarstyti¹⁵. Šis, be abejo, apie naujieną pranešė valdžiai, tad ji manė, kad šį reikalą kontroliuoja. Vis dėlto A. Streikaus pateikti duomenys byloja, kad laiškas popiežiui buvo išsiųstas paslaptimis¹⁶, tad vysk. T. Matulionio inicijuoto ir Šv. Sosto tvarkomo reikalo toji valdžia

nekontroliavo. Nenuostabu, kad jos noras papildyti hierarchų sąrašą dingio. A. Streikus atskleidė, kad saugumiečiai vykdė operaciją „Apaštalai“, kuria buvo siekiama agento Liepos, t. y. kun. Juozo Stankevičiaus, konsekravimo. Vasarai baigiantis, „kai <...> žlugo viltis, kad kun. J. Stankevičius gali gauti vyskupo šventimus, žaidimai dėl naujų vyskupų <...> sustabdyti“¹⁷

Po to, kai 1957 m. vasarį iš pareigų buvo atleistas B. Pušinis, RKRT įgaliotiniu tapo Justas Rugienis, kuris už pirmtaką buvo griežtesnis¹⁸. Nepavykus prastumti į vyskupus savo žmogaus, saugumiečiai, ko gera, ėmėsi vysk. T. Matulionio pateiktos kandidatūros, t. y. kan. V. Sladkevičiaus. I. Petraitienė rašė, kad gegužę jis gavo kvietimą atvykti į Daugšos gatvės milicijos poskyrį. Čia 5 asmenys iškvietąjį kunigą ėmė psichologiškai spausti: jis seminariją gadinąs, klierikų laisves varžąs. Kunigas paaiškinęs seminarijos tvarką ir pareiškęs, kad ne jis seminariją gadinąs, o pareigūnai, nes jie klierikus nuolat šantažuoja. Jis kalbėjo: „Mes klierikus auklėjame <...>, o jūs <...> trukdote. Tarybinės santvarkos atžvilgiu gal ir nebūčiau taip priešiška nusiteikęs, jeigu ne saugumas – tikra votis ant jos veido.“ Taip baigėsi saugumiečių pastangos V. Sladkevičių užverbuoti, kad „galėtų kilti aukščiau“. Po to Kauno arkivyskupijos ir Kaišiadorių bei Vilkaviškio vyskupijų administratorius – kan. J. Stankevičius pareiškęs, kad V. Sladkevičius kitais mokslo metais seminarijoje dirbti negalės, ir pridūręs: „Jūs darote tokius pareiškimus. Jūsų kandidatūrai į vyskupus nepritarta.“¹⁹ Vėliau užpildyta V. Sladkevičiaus anketa byloja, kad jis nuo 1957 m. birželio 15 d. buvo Kauno arkikatedros bazilikos altaria²⁰, t. y. prilygintas dvasininkams emeritams.

Lapkričio 14 d. vysk. T. Matulionis iš prel. J. Stankevičiaus kanoniškai perėmė Kaišiadorių vyskupijos administravimą²¹. (Žinoma, iš tiesų vyskupijos valdymas liko minėto valdžiai palankaus valdytojo

rankose.) Tą pačią dieną Popiežius Pijus XII įvardijo V. Sladkevičių tituliniu Aboros vyskupu ir paskyrė Kaišiadorių vyskupo sosto pagalbininku²². Šiuo reikalu Šv. Sosto gruodžio 2 d. laiškas vysk. K. Paltarokui, kuris sunkiai tuo metu sirgo, buvo išsiųstas į Vilnių ir buvo gautas to paties mėnesio 17 d. Jame (be kita ko) pranešta, kad vysk. T. Matulioniui leidžiama vyskupu paskirtą V. Sladkevičių konsekruoti net privačiai.²³ „Gautą svarbų Vatikano dokumentą vysk. K. Paltarokas per vieną seserį vienuolę perdavė <...> vysk. T. Matulioniui, kuris <...> buvo apsistojęs Birštone <...>.“²⁴ A. Streikaus teigimu, šis gruodžio 17 d. gautas laiškas pasiekė Vilniaus kuriją neoficialiu keliu ir sugriovė „visus sovietų valdžios planus“²⁵. Žinoma, autorius turėjo mintį šios valdžios pastangas, kad vyskupais taptų jos keliami dvasininkai.

Pats nominantas vėliau teigė gruodžio 18 d. gavęs iš Vilniaus kurijos telegramą, kad skubiai atvyktų į Vilnių; tai jis tą pačią dieną ir padaręs. Jį priėmęs [vysk. K.] Paltarokas supažindinęs su Vatikano laišku. Po to jis, [V.] Sladkevičius, išvykęs į Birštoną pas vysk. [T.] Matulionį. Jis nenorėjęs priimti siūlymo tapti vyskupu, bet [T.] Matulionis jį ėmęs įkalbinėti, kad popiežiaus valiai prieštarauti negalima, priešingu atveju būsiąs išventintas kun. [S.] Kiškis. Šių samprotavimų paveiktas jis sutikęs, tuomet grįžęs į Kauną – savo gyvenamąją vietą.²⁶ Žinoma, vyskupo nominanto kelionė ir pokalbiai buvo jaudinantys, gal net dramatiški.

Gruodžio 20-ją vysk. J. Steponavičius atvyko pas įgaliotinį J. Rugienį ir pranešė, kad Vatikanas jį paskyrė Vilniaus arkivyskupijos ir Panevėžio vyskupijos administratoriumi, o vysk. K. Paltarokui pavedė konsekruoti V. Sladkevičių. Taip ateistinės valdžios pareigūnas sužinojo apie V. Sladkevičiaus skyrimą ganytoju ir K. Paltaroko uždavinį jį konsekruoti. Kitą, gruodžio 21-ąją dieną įgaliotiniui buvo atneštas iš Vatikano gauto

rašto vertimas. Įgaliotinis gruodžio 24 d. raštu apie šiuos dalykus pranešė respublikos vadovybei.²⁷ Tad ši galėjo imtis veiksmų, kad V. Sladkevičius nebūtų konsekruojamas, pvz., jį patį ar jį konsekruoti galinčius hierarchus suimti, bet valdžiai nepaklusnūs dvasininkai buvo greitesni.

Šventąją naktį (iš gruodžio 24 d. į 25 d.) vysk. T. Matulionis slapta Birštono klebonijoje V. Sladkevičių konsekravo. Šis tapo Aboros tituliniu vyskupu ir Kaišiadorių vyskupo pagalbininku.²⁸ Šv. Kalėdų dieną Birštono klebonas Jonas Jonys pamaldų metu perskaitė vysk. T. Matulionio klebonams skirtą aplinkrašį, kuriuo buvo pranešama apie V. Sladkevičiaus konsekravimą²⁹. Apibendrinant verta pabrėžti, kad lemiamą indėlį, jog Šv. Sosto nutarimas kan. V. Sladkevičiaus atžvilgiu būtų įgyvendintas, padarė būtent vysk. T. Matulionis, paskatinęs V. Sladkevičių su tuo nutarimu sutikti ir paskubėjęs suruošti konsekravimo apeigas.

Diktatoriška ateistinė valdžia dirbo ne taip greitai. Tą pačią Šv. Kalėdų dieną RKRT įgaliotinis J. Rugienis, nežinodamas apie V. Sladkevičiaus konsekravimą, savo viršininkui RKRT pirmininkui rašė (be kita ko) apie tai, kad vysk. T. Matulionis, siekdamas užgrobti Kaišiadorių diecezijos valdymą, parašė laišką popiežiui ir prašė jo leisti Kaišiadorių vyskupu konsekruoti V. Sladkevičių. Visgi šis laiškas esą nebuvo išsiųstas, kadangi ši kandidatūra atrodė nepriimtina: „Sladkevičius yra didelis reakcionierius, todėl mūsų patarimu netgi buvo atleistas nuo <...> seminarijos lektoriaus pareigų.“ Supeikęs ir kitą T. Matulionio teikiamą kandidatūrą įgaliotinis apibendrino, kad „abi šios kandidatūros mums nepriimtinos kaip priešiška nusiteikusios“.³⁰ Tačiau, kaip minėta, T. Matulionio laiškas popiežiui buvo išsiųstas, Šv. Sosto atsakymas gautas, V. Sladkevičius pasiūlymą priėmė ir ką tik buvo konsekruotas.

KONFLIKTAS SU PASAULIETINE VALDŽIA

Be aplinkraščio klebonams, vysk. T. Matulionis apie V. Sladkevičiaus konsekravimą parašė ir RKRT įgaliotiniui J. Rugieniui. Oficialų raštą adresatui nuvežė pats naujasis vyskupas. I. Petraitiene teigė, kad įgaliotinis, išvydęs naują vyskupą, įtūžo ir pareiškė, kad šis vyskupijos nevaldys.³¹ Po kelių dienų apie šį vizitą J. Rugienis parašė LKP CK sekretoriui Antanui Sniečkui ir LTSR MT pirmininkui Motiejui Šumauskui. Gruodžio 26 d. „<...> atvykęs kunigas Sladkevičius <...> pateikė <...> vyskupo Matulionio raštą, kuriame pastarasis praneša, kad jis[,] vykdydamas popiežiaus valią[,] išventino <...> Sladkevičių į vyskupus, padarė jį savo pagalbininku Kaišiadorių vyskupijai.“ Įgaliotinis pabrėžė, kad „popiežiaus raštu tai atlikti buvo pavesta ne Matulioniui, o <...> Paltarokui.“ O atsakydamas į klausimus, kodėl, sužinojęs apie Vatikano raštą, neatvyko pas įgaliotinį pasitarti ir kodėl viskas buvo daroma taip skubotai, V. Sladkevičius teigė, kad manė, jog su valdžia reikalas suderintas, ir kad „išventinimą jie norėjo atlikti Kalėdų <...> proga.“ Be to, jis teigė, kad apsilankymo pas įgaliotinį tikslas – susitarti dėl Kaišiadorių vyskupijos valdymo, tačiau jam buvo paaiškinta, kad jis vyskupu tapo dėl nelegalių kombinacijų nesuderinus su valdžia, o Kaišiadorių vyskupija turi savo valdytoją – kan. [J.] Stankevičių, todėl negali būti atiduota nei T. Matulioniui, nei V. Sladkevičiui. Šiam buvo pasiūlyta kol kas likti Kaune ir nesikišti į Kaišiadorių vyskupijos reikalus.

Įgaliotinis šiuo raštu LKP CK sekretoriui ir LTSR MT pirmininkui taip pat išdėstė savo pozicijos argumentus ir pasiūlė, kaip reikėtų elgtis su V. Sladkevičiumi. Kadangi pastarasis esąs artimas T. Matulionio bičiulis, kurį šis teisėtu ir neteisėtu būdu stengėsi padaryti vyskupu, tai jo kandidatūra į Kaišiadorių

vyskupijos administratoriaus pareigas yra nepriimtina, mat jis būtų „aklas Matulionio valios vykdytojas. Sladkevičių būtų tikslinga iškelti iš Kauno į kurią nors Kauno ar Vilkaviškio vyskupijų parapiją[,] paskiriant jį <...> klebonu, neduodant jam pagalbininko <...>. Tokiu būdu jis bus pririštas prie savo parapijos ir negalės gastroliuoti po kitas parapijas.“³²

Nenuostabu, kad po šio pokalbio ir galbūt po pranešimo apie jį respublikos vadovybei naująjį vyskupą V. Sladkevičių, pasidabinusį ganytojo pijuse, matė ne Kaišiadorių vyskupijos katedros, bet Kauno arkivyskupijos katedros lankytojai. Tačiau jis seminarijoje nebedėstė ir ganytojo pareigų nėjo. Teko ieškoti, kur gyventi. Buvę auklėtiniai rado namą Žemaičių gatvėje. Ten vysk. V. Sladkevičius apsigyveno kartu su vienu kunigu.³³

1958 m. sausio 3 d. vysk. T. Matulionis parašė respublikos vyriausybei pareiškimą pranešdamas, kad RKRT įgaliotinis neleidžia atlikti vyskupo ordinaro pareigų, kad popiežius 1957 m. gruodžio 2 d. raštu paskyrė Kaišiadorių vyskupijai administruoti vyskupą pagalbininką „su pilnomis ordinaro teisėmis po manęs“ ir kad įgaliotinis, nepaisydamas šių faktų, „nenori pripažinti vyskupo teisių nei man, nei mano pagalbininkui ir kliudoms vykdyti vyskupo pareigas Kaišiadorių vyskupijoje, norėdamas <...> vyskupiją <...> prijungti prie Kauno arkiv[ykupijos] ir pavesti ją valdyti Kauno arkiv[ykupijos] ir Vilkaviškio vyskupijos valdytojui“³⁴, t. y. kan. J. Stankevičiui. Kitą – sausio 4 – dieną vysk. T. Matulionis parašė analogišką pareiškimą raudonosios imperijos Ministrų Tarybos pirmininkui Nikolajui Bulganinui, bet šiame rašte ne tik skundėsi RKRT įgaliotiniui, kadangi šis neleidžia jam ir jo padėjėjui valdyti diecezijos, bet ir prašė nurodyti atlikti šio atvejo tyrimą, taip pat paveikti įgaliotinį, kad jis netrukdytų³⁵. Tad šių raštų autorius su įgaliotinio veiksmų pasekmėmis nesitaikstė

ir pats dėl Kaišiadorių vyskupijos ir jos naujojo vyskupo ėmėsi visų galimų priemonių.

Kaip buvo raudonosios imperijos biurokratijai įprasta, N. Bulganinui skirtas pareiškimas buvo persiųstas jame apskųstam RKRT įgaliotiniui, kad šis apie pareiškimą informuotų respublikos valdžią³⁶. Taigi nepaisant vysk. T. Matulionio pastangų, valdžios nepripažinto vyskupo V. Sladkevičiaus padėtis valstybės ir, ko gera, jos remiamų bažnytinių pareigūnų atžvilgiu buvo kritiška, tačiau jis, sekdamas ignoruojamo Kaišiadorių vyskupo ordinaro pavyzdžiu, laikėsi. Saugumiečių agentas „Jurijus“ vasario 6 d. pranešime teigė, esą V. Sladkevičius kalbėjęs: „Kai būnu vienas, taip neramu būna, tokios abejonės apninka... Kai nuvažiuoju į Birštoną, tai šalia vyskupo būna taip ramu, taip tikra. Stebina jo ištvėrmė, nuotaika, pasitikėjimas Dievu...“³⁷.

Vieną tų metų dieną V. Sladkevičių pasiekė kvietimas atvykti pas saugumiečius, kurie vėl bandė jį palenkti³⁸. LGGRTC internetinėje svetainėje „KGB veikla Lietuvoje“ buvo paskelbtas, bet vėliau neberodytas Agentų registracijos žurnalas, o jo įrašas apie V. Sladkevičių papildytas atitinkama informacija. Be kita ko, teigta: „Remiantis <...> agentų registracijos žurnalais, saugomais LYA, agentas *Alksnis* užverbuotas 1958 metais, bet agentūriniame tinkle buvo kiek daugiau nei metus ir 1959 m. vasarą iš agentų išbrauktas.“ Nors čia pat buvo pridurta, jog yra „tikėtina, kad bendradarbiauti su sovietų saugumu atsisakė (agento darbo byla net nebuvo užvesta)“, vis dėlto sudarytas išpūdis, jog V. Sladkevičius bendradarbiauti sutiko, bet maždaug po metų nuo saugumiečių atsiribojo. Tad pabrėžtina, kad toliau pateikiami archyviniai duomenys ir kitų autorių paskelbti faktai šį verbavimo ir atsisakymo bendradarbiauti tarpsnį leidžia apibrėžti kur kas siauriau ir kartu – užakcentuoti V. Sladkevičiaus sąžiningumą, principingumą bei ryžtą.

Nors vysk. V. Sladkevičiui ateistinė valdžia administruoti vyskupijos neleido ir „kištis į jos reikalus“ draudė, vis dėlto jis šį draudimą mėgino ignoruoti, t. y. su vyskupijos dvasininkais bendravo. Tai byloja RKRT įgaliotinio J. Rugienio 1958 metų pranešimas apie Bažnyčių veiklą nurodantis, kad būtų paisoma įstatymų, kurie liečia religinius kultus. Įgaliotinis teigė: „Sladkevičius <...> gyvena Kaune ir visą laiką palaiko glaudžius ryšius su Matulioniu ir kitais Kaišiadorių vyskupijos kunigais, tuo pačiu šiuos nuteikinėja prieš tarybų valdžią. Todėl artimiausiu metu Sladkevičius bus perkeltas į Vilniaus [arki]vyskupiją, į užkampį, kur bus mažiau galimybių kištis į Kaišiadorių vyskupijos reikalus.“³⁹ Nėra abejonės, kad citatos teiginys „nuteikinėja prieš tarybų valdžią“ negali būti suprantamas pažodžiui, t. y. kaip skatinimas prieš tą valdžią, o tik kaip atsargus „raudonos linijos“ peržengimas – mėginimas nors minimaliai su patikimais vyskupijos dvasininkais bendrauti dėl vieno ar kito svarbaus bažnytinio reikalo.

I. Petraitienė, besirėmusi V. Spengla, teigė, kad šalia agentūrinio 1959 m. sausio 30 d. pranešimo „kagėbistas Domarkas“ parašė: „Kadangi vysk. Sladkevičiaus tolesnis buvimas Kaune netikslingas, [reikia] pagreitininti numatomą jo perkėlimą į tolimą kaimo parapiją, <...> geriausiai – į Biržų rajoną prie Latvijos, kur gyventojai nevienalyčiai: katalikai ir reformatai.“ Vėliau prie agentūrinio kovo 4 d. pranešimo „kagėbistas Kolgovas“ parašė: „Sladkevičius vasario 12 d. <...> buvo apklaustas dėl kišimosi į Kaišiadorių vyskupijos reikalus. Kovo 7 d. Sladkevičius kviečiamas pas RKRT įgaliotinį <...>, kur gaus skyrimą vikaro pareigoms į Biržų raj. (Nemunėlio Radviliškį).“⁴⁰ Šios citatos aiškiai rodo, kad V. Sladkevičiaus tremtį „režisavo“ saugumiečiai.

Pateiktieji įgaliotinio 1958 metų pabaigos teiginiai ir saugumiečių požiūrių į V. Sladke-

vičių atspindintys 1959 m. pirmųjų mėnesių teiginiai byloja, kad šis ganytojas bendradarbiauti su raudonaisiais saugumiečiais neketino ir nuo jų atsiribojo ne vėliau kaip iki 1959 m. sausio. Be to, toliau cituojami paties vyskupo žodžiai rodo, kad jis laikėsi Katalikų Bažnyčios savarankiškumo nuostatos, t. y. kanonų teisės, kad drąsiai apie tai pareiškė įgaliotiniui ir kad jo veiksmus traktavo kaip neteisėtus.

Vysk. V. Sladkevičiaus kovo 10 d. pareiškime RKRT įgaliotiniui teigiama: „Š. m. kovo 7 d. Tamsta[,] išsikvietęs mane į savo įstaigą[,] oficialiai man pareiškėte, kad esate paskyręs mane į Panemunėlio Radviliškį altaris[t]o[s] pareigoms[,] ir ultimatyviai pareikalavote kelių dienų laikotarpiu apieiti Kauną. Drauge pareiškėte, kad mano teisės minėtoji vietoj būsiančios suvaržytos ne tik kaip dvasiškio, bet ir kaip piliečio <...>, kad be jūsų leidimo negalėsiu aplankyti net savo senutę motiną, gyvenančią Kaišiadorių vyskupijos ribose.“ Po šių žodžių vyskupas informavo pareigūną apie savo poziciją: „Atsakydamas į Tamstos reikalavimą, <...> pranešu, kad aš <...> negaliu sutikti <...> minėtą paskyrimą priimti ir <...> vykdyti. <...> jis stato mano sąžinę į konfliktą su Bažnyčios kanonais, kurie <...> draudžia dvasiškiams užimti bet kurias bažnytines pareigas vien su civilinės valdžios skyrimu. Be to[,] šiame skyrime nesilaikoma <...> procedūrinės tvarkos ir kompetencijos, kurią yra nustatę tarybiniai įstatymai R[eligin]ių kultų įstaigai dvasiškių atžvilgiu. Pagal ligšiolinę praktiką R[eligin]ių kultų įstaiga išduoda registracijos pažymėjimus tik remdamasi atitinkamu <...> dvasinės vyriausybės skyrimu.“ Galiausiai vyskupas įvardino, kaip jis traktuoja RKRT įgaliotinio sprendimą: „Kadangi šis paskyrimas padarytas pasaulinio asmens[,] be mano ir vietos ordinaro – Panevėžio vyskupo [–] žinios ir sutikimo, laikau jį prievartiniu perkėlimu-trėmimu ir tik tokiu būdu jį vykdysiu.“⁴¹

Viso to išvada, kad minėtas teiginys, jog V. Sladkevičius „agentūriniame tinkle buvo kiek daugiau nei metus <...>“, yra perdėtas. Vienas dalykas – tikėtina, kad saugumiečiai tarėsi jį užverbavę ne anksčiau 1958 m. vasario ir akivaizdu, kad jis buvo „nurašytas“ 1959 m. sausį. Tad šis laikotarpis truko ne „kiek daugiau nei metus“, o kiek ar net daug mažiau negu metus. Kitas dalykas – pateikti faktai ir argumentai rodo, kad valdžios nepripažintas vyskupas, rezidavęs Kaune ir „pritvirtintas“ altarista vietinėje arkikatedroje, po to ištremtas į Lietuvos pakraštį, žinių saugumiečiams neteikė ir jokių kitų darbų jiems neatliko, tad kaip agentas neveikė. Priešingai. Jis palaikė, kaip minėta, ryšius su Kaišiadorių vyskupijos dvasininkais, nors tai jam buvo uždrausta ir traktuojama kaip antitarybinė veikla.

J. Stalino laikotarpiu už tokią „užsispyrimą“ baudavo ilgiems metams lagerio, tačiau N. Chruščiovo laikotarpiu būdavo skiriamos švelnesnės bausmės. Atkaklusis vyskupas, kaip žinoma, buvo ištremtas į Lietuvos užkampį. Visgi nurodytas V. Spenglos teiginys, jog KGB ištrėmė V. Sladkevičių 1958 m. balandžio 16 d., yra klaidingas. Tai galėjo įvykti nebent 1959 m. balandžio 16 d., tačiau kitų teiginiai to nepatvirtina. I. Petraitienė rašė, kad tai nutikę kovo mėnesį⁴² ar net tuo metu, kai „buvo sukrauti alyvų žiedai.“⁴³ V. Sladkevičiaus užpildyta anketa byloja, kad jis buvo iki balandžio 19 d. altarista Kauno arkikatedroje, o nuo tos dienos – altarista N. Radviliškyje⁴⁴. Taigi manytina, kad tremtis prasidėjo būtent tą dieną.

Apibendrinant verta pabrėžti, kad vysk. V. Sladkevičius, neva agentas „Alksnis“, tų pačių – 1959-ųjų – metų vasarą išbrauktas, kaip minėta, iš agentų sąrašo. Tad saugumiečių pastangos įtraukti jį į savo juodą darbą liko bevaisės, nors iš pradžių jie (veikiausiai) manė to pasiekę, tačiau vyskupas buvo ir liko sunkiame doros, pasiaukojančios ir atkaklios tarnystės kelyje. Už tai jis sumokėjo daugiau negu 23-ais tremties metais.

IŠVADOS

Nors pradiniu 1956 metų tarpsniu kandidatų iškėlimą lietuvių katalikų vyskupų tarnystei inicijavo diktatoriška pasaulietinė valdžia, šios valdžios ignoruojamo Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio principingumas ir atkaklumas, ypač jo slaptas veikimas lėmė, kad šiai valdžiai manant, jog kandidatų iškėlimas yra kontroliuojamas, Šv. Sostas galėjo Kaišiadorių vyskupo pagalbininko tarnystei skirti pasaulietinės valdžios nepageidaujamą dvasininką – kan. V. Sladkevičių.

Kelių atkaklių dvasininkų – vysk. T. Matulionio, kun. J. Jonio ir paties kan. V. Sladkevičiaus operatyvus ir slaptas veikimas lėmė, kad pasaulietinės valdžios diskriminuojamas pastarasis kanauninkas 1957 metų Šv. Kalėdų naktį buvo konsekruotas vyskupo tarnystei ir kad apie tai nedelsiant buvo paskelbta žodžiu Birštono parapijos katalikams pasauliečiams, o raštu – Kaišiadorių vyskupijos dvasininkams, tad pasaulietinė valdžia buvo pastatyta prieš įvykusį faktą.

Šis rezultatas diktatorišką valdžią pastūmėjo naująjį vyskupą ignoruoti, o raudonuosius saugumiečius – dar sykį mėginti šį asmenį paskatinti ir priversti bendradarbiauti. Tad vyskupo santykiai su pasaulietine valdžia šiuo laikotarpiu buvo įtempti bei pavojingi. Vis dėlto jis, kaip leidžia teigti kompleksinis istoriografinis bei šaltinių tyrimas, spaudimui ir vilionėms nepasidavė.

Nors pastaruoju metu buvo paskelbta archyvinių duomenų apie V. Sladkevičiaus užverbavimą, o sykiu – apie jo faktinį nebendradarbiavimą, taip pat apie jo išbraukimą 1959 metų vasarą iš agentų sąrašo, tačiau tyrimo metu rasti dokumentai teikia papildomų

tikslinančių duomenų. RKRT įgaliotinis jau 1958 m. žinojo apie šio vyskupo nuolatinį bendravimą su valdžiai nepaklusniu vysk. T. Matulioniu ir su Kaišiadorių vyskupijos dvasininkais, nors tai buvo V. Sladkevičiui uždrausta ir vertinta kaip antitarybinė veikla. Tad saugumiečiai 1959 metų sausį atsisakė minčių V. Sladkevičių priversti bendradarbiauti ir ėmė ruošti dirvą principingo ir atkaklaus dvasininko tremčiai, o RKRT įgaliotinis netruko talkinti.

Populiariais veikalais paskelbti duomenys apie V. Sladkevičiaus pamaldumą ir dvasingumą, tarnystę ir atsidavimą Katalikų Bažnyčiai papildyti svarbiais archyviniais duomenimis, ypač jo 1959 m. kovo 10 d. pareiškimo RKRT įgaliotiniui faktais, byloja apie šio dvasininko nuoseklų krikščioniškųjų dorybių laikymąsi bei apie jo tvirto apsisprendimo netalkinti ir nepaklusti diktatoriškai pasaulietinei valdžiai reikšmę, išsaugant Lietuvos Katalikų Bažnyčios savarankiškumo perspektyvą. Tai svarbus lietuvių dvasinės rezistencijos pavyzdys.

Paskelbtų veikalų apie kard. V. Sladkevičių, taip pat atitinkamų paskelbtų ir nepaskelbtų šaltinių teikiamų duomenų analizė bei sintezė rodo, kad šio iškilaus lietuvių katalikų dvasininko tarnystės kelio tyrimas, ypač archyvinių raštų panaudojimas, suteikia galimybę kur kas giliau atskleisti šią asmenybę. Tai svarbu, siekiant pažinti ne tik šalies katalikų, bet ir lietuvių neginkluoto pasipriešinimo istoriją, tad reikalingi platesni šios temos tyrimai bei rašytina mokslinė, galbūt – tarpdisciplininė, monografija.

Nuorodos

- ¹ I. Petraitenė, *Kardinolas, Jo eminencijos Vincento Sladkevičiaus laikas ir asmenybė*, Kaunas: Santara, 2000, p. 49–56.
- ² V. Spengla, *Atlikę pareigą, Vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose*, Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1997, p. 141. [Citatos rašyba patikslinta straipsnio autoriaus].
- ³ Žr. *Ištvermingas tikėjimo liudytojas arkivyskupas Teofilius Matulionis*, parengė A. Streikus ir mons. A. Jurevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2017, p. 8, 76, 79, 118, 147, 154.
- ⁴ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002, p. 183, 189, 203.
- ⁵ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas, b. v.: Aidai, 2006, p. 485.
- ⁶ *Padaryk mane gerumo ženklų, Prisiminimai apie kardinolą Vincentą Sladkevičių*, Sudarė ir parengė Irena Petraitenė, Kaunas, 2003.
- ⁷ *Savas tarp savų, Šventosios Romos Katalikų Bažnyčios kardinolo Vincento Sladkevičiaus gimimo 100-mečiui, Šaltinių publikacija*, Idėjos autorius – E. Timukas, Sudarė ir parengė I. Andrukaitienė ir E. Timukas, Biržai, [Vilnius]: Petro ofsetas, 2020.
- ⁸ LCVA, f. R-181.
- ⁹ Žr.: A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 159–163*.
- ¹⁰ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 163*.
- ¹¹ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 163*.
- ¹² A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 163*.
- ¹³ *Ištvermingas tikėjimo liudytojas... p. 154*.
- ¹⁴ Kardinolas Vincentas Sladkevičius MIC, <https://kaunoarkivyskupija.lt/kard-sladkevicius/> [žiūrėta 2021-08-02].
- ¹⁵ I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*, *Vyskupo pijusė*, <https://www.bernardinai.lt/2020-03-13-kard-v-sladkeviciaus-istorija-iv-vyskupo-pijuse/> [žiūrėta 2021-07-11].
- ¹⁶ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 183; Ištvermingas tikėjimo liudytojas... p. 76*.
- ¹⁷ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 164*.
- ¹⁸ Žr.: A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 186*.
- ¹⁹ I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*.
- ¹⁹ LCVA, f. R-181, ap. 7, b. 4, l. 5.
- ²⁰ I. Petraitenė, *Kardinolas*, p. 51.
- ²¹ *Kardinolas Vincentas Sladkevičius MIC*.
- ²² Žr. ir plg.: I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*.
- ²³ I. Petraitenė, *Kardinolas*, p. 51.
- ²⁴ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė... p. 183*.
- ²⁵ Slapta pažyma TSRS Ministrų Tarybos RKRT pirmininkui A. A. Puzinui, 1957 12 30 (rusų k., kopija), LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 47, l. 160–161. Pastaba: šiame rašte pavardė Sladkevičius pateikiama netiksliai, t. y. Slatkevičius.
- ²⁶ [Pranešimas] TSRS Ministrų Tarybos RKRT pirmininkui A. A. Puzinui, 1957 12 25 (rusų k., dvi kopijos), LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 47, l. 154–155, 157–158.
- ²⁷ Žr. ir plg.: I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*; *Kardinolas Vincentas Sladkevičius MIC*.
- ²⁸ I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*.
- ²⁹ [Pranešimas] TSRS Ministrų Tarybos RKRT pirmininkui A. A. Puzinui, 1957 12 25, l. 155, 158.
- ³⁰ Žr.: I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*. Vysk. T. Matulionio raštą RKRT įgaliotiniui apie V. Sladkevičiaus konsekrovimą žr. LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 101, l. 66.
- ³¹ LCVA, f. R-754, ap. 13, b. 594, l. 109–110. Pastaba: šiame rašte pavardė Sladkevičius pateikiama netiksliai, t. y. Slatkevičius.
- ³² Žr. ir plg.: I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*. Vysk. V. Sladkevičiaus 1959 m. kovo 10 d. pareiškime RKRT įgaliotiniui nurodytas pareiškėjo adresas – Žemaičių 50 (LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 112, l. 114).
- ³³ Pareiškimo nuorašą žr.: LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 104, l. 1–2.
- ³⁴ Žr. ir plg.: I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*; Kaišiadorių vyskupo T. Matulionio pareiškimas TSRS Ministrų Tarybos pirmininkui N. A. Bulganinui (rusų k., LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 104, l. 5–6).
- ³⁵ LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 104, l. 64.
- ³⁶ I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*.

³⁷ I. Petraitenė, *Kard. V. Sladkevičiaus istorija (IV)*.

³⁸ LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 52, l. 79. Pastaba: šiame rašte pavardė Sladkevičius pateikiama netiksliai, t. y. Slatkevičius.

³⁹ *Padaryk mane gerumo ženklų*, p. 38.

⁴⁰ LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 112, l. 114. [Citatu rašyba ir skyryba taisyta pranešimo autoriaus].

⁴¹ *Padaryk mane gerumo ženklų*, p. 38.

⁴² I. Petraitenė, *Kardinolas*, p. 57.

⁴³ LCVA, f. R-181, ap. 7, b. 4, l. 5.

Gauta 2021 10 23
Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio g. 58, Kaunas